

Málörvunarstundir

– Lengi býr að fyrstu gerð

Í þessari grein verður stiklað á stóru varðandi fræðilegan grunn sem liggur að baki kennsluefninu Málörvunarstundir – Lengi býr að fyrstu gerð. Að auki verður fjallað um skipulag Málörvunarstundanna, tilgang þeirra og starfendarannsókn sem fór fram skólaárið 2021–2022. Meistaraprófsritgerðin Lengi býr að fyrstu gerð – Málörvunarstundir í leikskóla (Theodóra Mýrdal, 2022), þar sem fjallað er um málörvunarspjöldin og starfendarannsókn á þeim má svo finna í Skemmu (<https://skemman.is/handle/1946/42399>)

Forsaga málörvunarspjaldanna

Árið 2017 tók leikskólinn Tjarnarsel í Reykjanesbæ þátt í þróunarverkefni um snemmtæka íhlutun í mál og læsi með Ásthildi Bj. Snorradóttur talmeinafræðingi. Theodóra Mýrdal og Jóhanna Torfadóttir

Theodóra Mýrdal
Sérkennslufræði og
skóli margbreytileikans M.Ed
Sérkennslustjóri Leikskólinn Tjarnarsel

leikskólakennarar stýrðu verkefninu fyrir hönd leikskólans. Í tengslum við verkefnið útbjó Theodóra málörvunarspjöldin sem hér um ræðir, Málörvunarstundir – Lengi býr að fyrstu gerð. Tilgangurinn var að efla markvissa málörvun í leikskólanum með því að valdefla leiðbeinendur og gefa þeim verkfæri í hendurnar til byggja upp slíkar stundir, ásamt því að kennarar hefðu verkfæri til þess að nýta ef undirbúningstími væri naumur. Í kjölfar þess varð kennslugagnid til og var verkefnið fyrst um sinn lítið og heimatilbúið. Síðan var ákveðið að gefa öðrum leikskólum tækifæri að nota það og sótt var um styrki til frekari hugmyndavinnu, hönnunar og prentunar. Þróunarsjóður námsgagna og Barnavinafélagið Sumargjöf styrktu útgáfuna sem er þakkarvert.

Fræðilegur grunnur málörvunarstundanna

Málvísindamenn sem hafa rannsakað tungumálið hafa skipt sér í nokkrar fylkingar. Háværustu fylkingarnar eru þeir sem trúa því að tungumálið sé meðfæddur hæfileiki og erfist og þeir sem trúa því að tungumálið þróist út frá umhverfisáhrifum. Má þar nefna kenningar B.F. Skinner, Lev Vygotsky, Noam Chomsky og Jean Piaget.

Málörvunarstundirnar byggja að einhverju leyti á kenningum þeirra þar sem lögð er áhersla á að efla alhliða málþroska og félagsþroska barna og að börnin fái málörvun við hæfi. Stundirnar fyrir tveggja til þriggja ára börn eru ólíkar þeim sem eru fyrir fimm til sex ára börn. Eftir því sem börnin verða eldri þá lengjast þær og efnistökin verða þyngri. Sem dæmi er ekki byrjað á yngstu deildinni að setja saman tvö orð og mynda eitt (samsett orð). Það er byrjað á að klappa til dæmis nöfn barnanna í atkvæði,

flóknari leikir og verkefni koma með auknum aldri og þroska barnanna.

Líkt og Vygotsky sagði um þroska, að börn byggi á fyrri reynslu verður málörvunin að vera þannig sett upp að hún efli málþroskann með því að byggja ofan á þá þekkingu sem börnin búa yfir. Ef eingöngu er unnið með orðaforða sem „hæfir“ aldri og þroska barns eru miklar líkur að barnið auki við sig orðaforða. Kennarar og starfsfólk leikskóla þurfa að vera meðvitund um þetta, til dæmis með aðferðinni úr bókinni Orðaspjalli, sem gengur út á að velja orð úr bókum og sögum sem barnið þekkir ekki. Byrjað er á grunnorðaforða með tveggja til þriggja ára börnum og orðaforða síðan bætt við úr millilagi orðaforðans. Þegar börnin hafa tekið vissum framförum og eru komin á elstu deildir skólans er jafnframt farið að vinna með orðaforða úr efsta lagi orðaforðans, meðal annars í þemavinnu.

Málþroski er hluti af allhliða þroska barnsins og er undirstaða þess að barnið þroski félags- og vitsmunapróska. Málþroski er flókið ferli en börnin byggja sífellt ofan á fyrri þekkingu sína og ná þannig smám saman færní í tungumálinu (Brooks og Kempe, 2012). Þróun málþroskans hjá barni er bæði háð uppeldisáhrifum og meðfæddum hæfileikum. Ef barn fer ekki viðeigandi örvun heima fyrir en aðeins í leikskólanum, verða framfarir hægari. Að efla málþroska hjá barni er þess vegna samvinna foreldra/forráðamanna og leikskóla.

Á leikskólaárunum þroskast börn mikið, þau taka stór þroskaskref í málþroska og félags- og vitsmunapróska. Erlendar og íslenskar rannsóknir hafa sýnt að orðaforðinn vex mikið á þessum árum (Hrafnhildur Ragnarsdóttir, 2015). Barn þarf samt að hafa náð ákveðnum þáttum í málþroskanum áður en það getur farið að nýta sér tungumálið til tjáningar. Sebanc (2003) bendir á að barn öðlist betri þekkingu um sig og aðra og um heiminn í heild sinni í gegnum samskipti við önnur börn (Eyrún María Rúnarsdóttir og Svava Rán Valgeirsdóttir, 2019).

Málörvun í leikskóla

Enginn vafi leikur á mikilvægi leikskólastigsins þegar kemur að markvissri málörvun. Leikskólaárin eru mikill gróskutími og börn þroskast mikið á þessum árum og því ber að efla mál-, vitsmuna- og hreyfingapróska þeirra eftir öllum bestu leiðum sem hugsast getur. Ein slíkra leiða er að leggja ríka áherslu á faglega uppbyggðar málörvunarstundir í leikskólum. Í raun þurfa allir kennarar og leiðbeinendur að hafa vald á því að stýra slíkum stundum.

Mynd 2. Skipulag málörvunarstunda.

Mikil breyting hefur orðið á samsetningu barnahópa í íslenskum leikskólum á síðustu árum. Fjöldi fjöltyngdra barna hefur aukist mikið og fyrr er gripið inn í vanda barna með seinkaðan málþroska en áður, í samræmi við hugmyndafræði um snemmtæka íhlutun. Snemmtæka íhlutun í málörvun felst í því að grípa snemma inn í, til að greina málþroskafrávik. Skilgreina þarf í hverju vandinn er fölginn með því að fá greinargóðar upplýsingar um bakgrunn barnsins og skoða vel hvaða málþætti þarf að vinna með (Hrafnhildur Ragnarsdóttir, 2015; Ásthildur Bj. Snorradóttir, Anney Ágústsdóttir, Berggrós Ólafsdóttir, Margrét Þóra Jónsdóttir og Sigurður Sigurjónsson, 2014).

Skipulag málörvunarstundanna

Málörvunarstundirnar eru settar saman á fjölbreyttan hátt og snúa að því að efla málþroska barna, t.d. skilning og tjáningu með því að vinna með hljóðkerfisvitund, hljóðavitund, orðaforða og frásagnarhæfni. Einnig miða þær að því að styrkja félagsþroska barna með leikjum og fjölbreyttum spilum.

Markmið málörvunarspjaldanna er að auka gæði málörvunarstunda í leikskólum. Kennarar og leiðbeinendur geta valið sér spjald og undirbúið stundina án þess að það taki of langan tíma. Einnig er markmiðið að reynsluminni kennarar og leiðbeinendur geti tileinkað sér fagleg vinnubrögð í málörvunarstundum. Á hverju spjaldi kemur skýrt fram hvaða þátt málþroskans er verið að efla.

Í málörvunarstundunum er notast við mismunandi kennslugögn og aðferðir. Meðal kennslugagna sem koma fram á spjöldunum

er *Ljáðu mér eyra – undirbúningur fyrir lestur* (Ásthildur Bj. Snorradóttir og Valdís B. Guðjónsdóttir, 2001), *Bína Bálreiða* (Ásthildur Bj. Snorradóttir, 2006), *Tölum saman* (Ásthildur Bj. Snorradóttir og Bjarney Sigurðardóttir, 2005) og *Orðaagull* (Ásthildur Bj. Snorradóttir og Bjarney Sigurðardóttir, 2017). *Lubbi finnur málbein* (Eyrún Ísfold Gísladóttir o.fl., 2009). Notast er við *Lærum og leikum með hljóðin* (Bryndís Guðmundsdóttir, 2008), *Markviss málörvun* frá Menntamálastofnun (Helga Friðfinnsdóttir o.fl., 2018) og *Orðaforðalista Menntamálastofnunnar* (Elsa Pálsdóttir, 2017). Lögð er áhersla á *Orðaspjall* í hverri stund. Orðaspjall er leið til að efla orðaforða og hlustunarskilning barna með bóklestri. Aðferðin var þróuð í leikskólanum Tjarnarseli í Reykjanesbæ undir stjórn Árdísar H. Jónsdóttur leikskólakennara.

Í kassanum eru 12 tilbúnar málörvunarstundir í hverjum aldursflokki. Þau eru A3 að stærð og koma í fallegum kassa. Mismunandi er hvernig málörvunarstundirnar eru settar upp, það fer eftir aldri barnanna. Hjá 2–3 ára börnunum er farið í fyrstu boðskiptareglur Bínu (Ásthildur Bj. Snorradóttir, 2006), þeim er kennt að passa hendur og hlusta. Síðan er aukið við og þegar þau eru orðin 4–5 ára (jafnvel yngri) þá eru þau búin að læra flestar boðskiptareglurnar en þær eru:

1. Að passa hendur
2. Að sitja
3. Að hlusta
4. Að muna
5. Að skiptast á
6. Að bíða

Hér fyrir neðan má sjá töflu til að sýna hvernig málörvunarstundirnar eru settar upp í grunninn. Í kassanum sjálfum eru þær mun ítarlegri og lengjast eftir því sem börnin verða eldri. Í þeim er líka tekið fram hvaða þátt er verið að vinna með í hverju atriði. Til dæmis þegar unnið er eftir Orðaspjallsaðferðinni, er textinn ekki bara

lesinn og orð valið. Kennarar og börn leika sér með orðið, til dæmis með því að klappa og leika það. Svo er orðið sett upp á vegg til þess að hafa það sýnilegt í umhverfi barnanna.

Hver málörvunarstund tekur u.þ.b. 10 til 15 mínútur hjá 2 til 3 ára börnunum en gæti tekið frá 20 til 30 mínútum hjá 5 til 6 ára börnunum. Tíminn lengist eftir því sem börnin eldast. Þannig er hægt að auka úthaldið hægt og rólega hjá börnunum.

Hver stund byrjar á að fara yfir boðskiptareglur Bínu (Ásthildur Bj. Snorradóttir, 2006), næst tekur bóklestur við (fer eftir aldri barnanna) og unnið skv. Orðaspjallsaðferðinni (Árdís Hrönn Jónsdóttir, 2013). Að lestri loknum er mismunandi eftir spjöldum hvað er gert. Mjög oft er spilað en mörg spil bjóða upp á óendanlega möguleika til málörvunar. Einnig er unnið með hljóðkerfisvitundina og farið í leiki sem efla félagsfærni, hlustun og slíkt. Í lokin er alltaf kveðja, þannig að hver stund er með eins upphaf og endi. Með þessu móti læra börnin hvenær stundin byrjar og hvenær hún endar.

Meistararannsókn

Skólaárið 2021–2022 vann höfundur starfendarrannsókn á málörvunarstundunum í tengslum við meistaranám sitt í Sérkennslufræði og skóla margbreytileikans, við Háskóla Íslands. Í rannsókninni voru fjórir þátttakendur, tveir leiðbeinendur, einn háskólamenntaður starfsmaður (ekki í uppeldisfræði) og einn kennari. Starfsreynsla þátttakanda í leikskólum var misjöfn.

Markmiðið var að kanna hvernig leiðbeinendum með mismunandi reynslu og kennara sem sér um málörvun fjöltyngdra barna gengi að nota stundirnar í starfi með börnum. Rannsóknarspurningin var „Hvernig nýtist kennslugagnin Málörvunarstundir – Lengi býr að fyrstu gerð, kennurum og leiðbeinendum í hópastarfi í leikskóla?“ Tilgangurinn var að athuga hvernig

2-3 ára börn	3-4 ára börn	4-5 ára börn	5-6 ára börn
Boðskiptareglur Bínu	Boðskiptareglur Bínu	Boðskiptareglur Bínu	Boðskiptareglur Bínu
Skoða bók og velja orð (Orðaspjall)	Skoða bók og velja orð (Orðaspjall)	Lesi sögu og velja orð (Orðaspjall)	Lesi sögu og velja orð (Orðaspjall)
Klappa nöfn barnanna (Samstöfur)	Fara í spil eða leik	Æfa rím, setja saman orð og taka þau í sundur	Vinna t.d. með hljóðkerfisvitund eða frásögn
Kveðja	Kveðja	Kveðja	Kveðja

Þátttakendum gengi að vera með markvissar málörvunarstundir með kennslugagninu, hvernig þeim gengi að undirbúa sig undir slíkar stundir og hvort þeir öðluðust meira öryggi og faglegri sýn á málörvunarstarf leikskólans.

Áður en rannsóknin hófst

Í upphafi tímabilsins voru allir þátttakendur sammála um að þeim fannst mjög mikilvægt að gera allar málörvunarstundir og hópastarf að skemmtilegri reynslu fyrir börnin. Leiðbeinendurnir voru með málörvun í hópastarfi í bland við vettvangsferðir og sköpun en voru sammála að þeir voru ekki vissir hvað felist í að vera með markvissa málörvun. Þeir kunnu að ríma og klappa í atkvæði (samstöfur) en voru ekki vissir á þáttum eins og orðhlutaeyðingu og vissu ekki hvernig væri best að vinna með hljóðgreiningu.

Leiðbeinendurnir höfðu litla þekkingu á kennsluefninu sem til var í leikskólanum og nýttu frekar það efni sem var búið að prenta út á netinu og plasta og var staðsett inni á deildum. Þeir nýttu sér frekar þau spil sem þeir voru búnir að læra á og lærðu lítið á fleiri spil. Kennarinn nýtti meira það kennsluefni sem hann þekkti og nýtti áhugasvið barnanna til þess að nota í málörvun.

Allir þátttakendurnir unnu með hljóðkerfisvitund á einhvern hátt, leiðbeinendurnir höfðu samt ekki nógu góða þekkingu til þess að vinna með alla hljóðkerfisþættina, t.d. orðhlutaeyðingu og hljóðgreiningu. Kennarinn hafði greinargóða þekkingu á hljóðkerfisvitund en hafði samt sem áður ekki nýtt allt það kennsluefni sem var til staðar í leikskólanum til þess að vinna með hana. Hann hafði ekki nýtt sér spil til málörvunar á markvissan hátt áður en hann hóf störf í leikskólanum.

Allir þátttakendurnir nýttu sér Orðaspjall og kunnu vel að skipuleggja sig fyrir það. Þegar nýtt starfsfólk byrjar í leikskólanum, hvort sem það eru kennarar eða leiðbeinendur er haldið námskeið um Orðaspjall fyrir byrjendur ásamt upprifjunarnámskeiði fyrir annað starfsfólk, þannig er fræðslunni um Orðaspjall haldið á lofti í leikskólanum.

Í lok rannsóknar

Þegar leið á rannsóknina fóru þátttakendur að bæta við hugmyndum og kennslugögnum í málörvunarstundirnar hjá sér. Hjá sumum hópum fóru börn að biðja um meira rím, samstöfur og/eda orðhlutaeyðingu og urðu þátttakendur við þeim óskum. Aðrir

þátttakendur fóru að syngja og spila meira með börnunum þegar þeir voru orðnir öruggari að nota fleiri spil í málörvunarstundunum.

Allir þátttakendur öðluðust betri faglega sýn á málörvun og um hvað markviss málörvun snýst en kennarinn sagðist sannfærður um að málörvunarspjöldin ættu eftir að auðvelda allt málörvunarstarf í leikskólum, að þau séu gott verkferi sem hægt er að grípa í þegar líttill tími gefst til undirbúnings. Lærdómurinn við að nota spjöldin var mikill og áttuðu þátttakendur sig á því hvað spil eru vanmetin sem kennsluefni í málörvunarstarfi.

” *Enginn vafi leikur á mikilvægi leikskólastigsins þegar kemur að markvissri málörvun.*

Þátttakendurnir sáu enga galla við að nota spjöldin, einungis kosti. Allir voru sammála um að það var mjög auðvelt að læra að nota þau, þau væru skýr og hnitmiðuð. Með tímanum urðu þeir öruggari í vinnu og undirbúningi. Það var áskorun fyrir alla þátttakendur að nota málörvunarspjöldin, prófa nýja hluti og með því stækkaði sjóndeildarhringurinn. Ef skoðað er hvað það var sem breyttist við notkun málörvunarstunda hjá leiðbeinendum þá efdust þeir mikið faglega, fóru að skilja af hverju lögð er mikil áhersla á málörvun í leikskólum og um hvað hún snýst. Þátttakendur eru í dag mun öruggari í öllu málörvunarstarfi innan leikskólans. Þeir eru duglegri að grípa í spil og önnur kennslugögn en þeir gerðu áður og hafa áttað sig á því hvað spil eru vanmetin kennslugögn. Tveir af leiðbeinendunum áttuðu sig á því í rannsókninni hversu mikil orðaforðavinna færi líka fram með spilunum.

Leiðbeinendurnir töldu sig vera það örugga að nota spjöldin að þeir myndu treysta sér að nota þau án þess að þurfa mikinn undirbúning og jafnvel að þeir gætu aukið gæði stundanna. Þar að auki hafi börnin líka haft gaman af því að fara í þessar málörvunarstundir.

Leiðbeinendurnir töldu líka um að þeir skildu núna hvað hljóðkerfisvitund væri, hvaða þættir liggja þar að baki og af hverju er verið að leggja áherslu á hana, má þar nefna þætti eins og orðhlutaeyðingu, samsett orð og samstöfur. Sama mætti segja um skilning á hljóðavitund, þeir voru orðnir meðvitaðri um framburðarfrávik hjá börnum, sérstaklega þegar þeir fóru að vinna með kennsluefni eins og Lubbi finnur málbein (Eyrún Ísfold Gísladóttir

o.fl., 2009) og Lærum og leikum með hljóðin (Bryndís Guðmundsdóttir, 2008). Þeir sögðust hafa skilning á mikilvægi orðaforðans, þar sem búíð væri að vinna vel með Orðaspjall í leikskólanum með því að lesa bækur og sögur fyrir börn, en hljóðkerfisvitundin vafðist fyrir þeim.

Töluvert af spilum voru kynnt eða skráð í kennslugagnid Málörvunarstundir – Lengi býr að fyrstu gerð og það má ekki gera lítið úr lærdómsgildi þeirra. Í einu spili er hægt að vinna með marga þætti í einu, t.d. orðaforða, hugtakaskilning, boðskipti (að skiptast á, bíða og hlusta) og félagsfærni svo eitthvað sé nefnt.

Kennarinn öðlast faglegri sýn en hann hafði áður. Í málörvunarstarfi með börnum, hafði hann lítið sem ekkert notað spil. Hann lærði mörg spil og gat fundið út með málörvunarspjöldunum hvaða spil hentuðu í vinnu með fjöltyngdum börnum. Hann kynntist líka notkun á fleiri kennslugögnum eins og Tölum saman (Ásthildur Bj. Snorradóttir og Bjarney Sigurðardóttir, 2005)

og hljóðkerfisvitundarspílinu Hugur og Flugá (Hugborg Erlendsdóttir, 2004).

Leiðbeinandinn á elstu deild sagði að sumar stundirnar hefðu verið of erfiðar fyrir hluta barnanna sem hann var með í hóp. Þegar rannsókninni var lokið gat hann hugsað sér að nota spjöldin fyrir fjögurra til fimm ára börn til þess að þau næðu meiri færni í málörvunarstundunum og yrðu öruggari.

Allir þátttakendur sögðu kostina við málörvunarspjöldin vera skipulagið, þeir nái að vera með markvissar málörvunarstundir í stað þess að grípa það sem hendi væri næst og vona að það skili einhverju. Áður voru leiðbeinendurnir á tveimur elstu deildunum að nota vettvangsferðir og sköpun miklu meira en markvissar málörvunarstundir, því þar voru þeir öruggir. Málörvunarspjöldin hafa gert alla þátttakendur öruggari í málörvunarstarfi og víkkað út sjóndeildarhringinn hjá þeim í leikskólastarfinu. Til viðbótar kom í ljós að notkun spjaldanna auðveldaði kennurum lífið í erilsömu starfi í leikskóla. ■

Heimildaskrá

- Árdís Hrönn Jónsdóttir. (2013). *Orðaspjall – að efla orðaforða og hlustunarskilning barna með bóklestri*. Leikskólinn Tjarnarsel.
- Ásthildur Bj. Snorradóttir og Valdis B. Guðjónsdóttir. (2001). *Ljáðu mér eyra – Undirbúningur fyrir lestur*. Bókaútgáfan Skjaldborg.
- Ásthildur Bj. Snorradóttir og Bjarney Sigurðardóttir. (2005). *Tölum saman – Málörvunarkefni fyrir börn með málproskaförvik og tvítyngd börn*. Gutenberg.
- Ásthildur Bj. Snorradóttir. (2006). *Bína Bálreiða*. Salka.
- Ásthildur Bj. Snorradóttir, Anney Ágústsdóttir, Bergrós Ólafsdóttir, Margrét Þóra Jónsdóttir og Sigurður Sigurjónsson. (2014). *Snemmtæk íhlutun tveggja til þriggja ára barna*. Höfundar.
- Ásthildur Bj. Snorradóttir og Bjarney Sigurðardóttir. (2017). *Orðagull – Málörvunarefni sem styrkir vinnsluminni, heyrnæna úrvinnslu, orðaforða og endursögn*. Höfundar.
- Brooks, P. J., Kempe, V., og Leicester, S. (2012). *Language development*. Bps Blackwell.
- Bryndís Guðmundsdóttir. (2008). *Lærum og leikum með hljóðin – Undirbúningur fyrir hljóðmyndun og tal*. Raddlist.
- Elsa Pálsdóttir. (2017). *Orðaforðalisti – Hugtök sem æskilegt er að börn á leikskólaaldri hafi á valdi sínu*. Menntamálastofnun. <https://vefir.mms.is/flettibaekur/namsefni/ordafordalisti/#1>
- Eyrún Ísafold Gísladóttir, Þóra Másdóttir, Þórarinn Eldjárn, Freydis Kristjánsdóttir. (2009). *Lubbi fimur málbein – Íslensku málljóðin sýnd og sungin*. Mál og Menning.
- Eyrún María Rúnarsdóttir og Svava Rán Valgeirsdóttir. (2019). „Þeir leika saman og eru gladdir, það er bara svo gott“: Félagsleg tengsl og vinátta leikskólalabarna af erlendum uppruna. *Netla – Vefitímarit um uppeldi og menntun*. Menntavísindasvið Háskóla Íslands. http://netla.hi.is/serrit/2019/menntun_barna_leik_grunn/03.pdf
- Helga Friðfinnsdóttir, Sigrún Löve, Þorbjörg Þóroddsdóttir. (2018). *Markviss Málörvun – Þjálfun hljóðkerfisvitundar*. Menntamálastofnun. <https://mms.is/namsefni/markviss-malorvun-pdf>
- Hrafnhildur Ragnarsdóttir. (2015). *Málproski leikskólalabarna: Þróun orðaforða, málfraedi og hlustunarskilnings milli fjöggra og fimm ára aldurs*. *Netla – Vefitímarit um uppeldi og menntun*. Menntavísindasvið Háskóla Íslands. <http://netla.hi.is/2015/ryn/007.pdf>
- Hugborg Erlendsdóttir. (2004). *Hljóðkerfisvitund – Spil. Hugur og Flugá*. Höfundar.
- Seban, A. M. (2003). The Friendship Features of Preschool Children: Links with Prosocial Behavior and Aggression. *Social Development*, 12(2), 249–268. <https://doi.org/10.1111/1467-9507.00232>
- Theodóra Mýrdal. (2022). Lengi býr að fyrstu gerð – Málörvunarstundir í leikskóla. [óútgefin meistaraaritgerð]. Skemman. <https://skemman.is/handle/1946/42399>.